

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

MED ÅTSKILLNAD SOM MEDEL

Polisers och åklagares berättelser om mutor

Författare: Petra Nordqvist

Uppsats Soc 446, 41-80 p

Vårterminen 2003

Handledare: Katarina Jacobsson

ABSTRACT

Författare: Petra Nordqvist

Titel: Med åtskillnad som medel. Polisers och åklagares berättelser om mutor

Uppsats Soc 446, 41-80

Handledare: Katarina Jacobsson

Sociologiska institutionen, vårterminen 2003

Mutors koppling till moral gör ämnet sociologiskt intressant. Vid Lunds universitet pågår projektet ”Mutor och moral – gestaltningar i yrkeslivet” för vilket nio intervjuer kring mutor genomförts med poliser och åklagare. Intervjuerna utgör underlag för den här uppsatsen, sedan ett mönster av konstruktioner av åtskillnad framträtt i redogörelser för mutor.

Syftet med uppsatsen är att med ett diskursanalytiskt perspektiv undersöka hur åtskillnad konstrueras i berättelser om mutor. Frågeställningarna rör hur konstruktioner av åtskillnad görs samt vilka representationer av olika grupper som framträder. Vidare frågeställningar berör hur dessa representationer fungerar förklarande i redovisningar av mutor samt hur konstruerade bilder av grupper förhåller sig till samhälleliga maktförhållanden. Intervjumaterialet behandlas ur ett konstruktionistiskt perspektiv. Teoretiskt används resonemang kring diskurs och diskursanalys, konstruktioner av åtskillnad, teman för gränsmarkering samt ”förklarande redovisningar”. Tongivande teoretiker är bland andra Norman Fairclough, Stuart Hall, Thomas Hylland Eriksen och Richard Buttny.

Analysen är tematiskt genomförd kring olika nivåer av konstruktioner av åtskillnad. Frågeställningarna har integrerats kontinuerligt i analysen. Resultatet visar att åtskillnad används i termer av nation, kultur och Vi och Dom för att konstruera grupper vars representation syftar till att förklarande redovisa mutor. Förklarande redovisningar antar dels en ”konstaterande” karaktär och dels en ”elaborerad” sådan. Beroende på vilken form av redovisning som används förändras graden av mutans moraliska problematik och grupper och individers representation av att vara mer eller mindre moraliska/omoraliska. Representationer av grupper skapade genom konstruktioner av åtskillnad korrelerar företrädesvis med samhälleliga dominansförhållanden, men materialet visar också att dessa konstruktioner kan användas kritiskt och därmed kanske komma att förändra samhälleliga maktrelationer.

Nyckelord: mutor, rättsväsende, moral, konstruktion, åtskillnad, diskurs, ”förklarande redovisningar”.

FÖRORD

Mina första ord vill jag använda till att uttrycka min tacksamhet till alla er som funnits i min omgivning under uppsatsarbetet.

Ett stort tack till min handledare Katarina Jacobsson och professor Malin Åkerström som givit mig chansen att arbeta med det här materialet. Tack Katarina för din outtröttliga kritik, alla goda idéer och uppmuntran att tänka till och tänka om! Tack Malin för att du tog dig tid att läsa och kommentera min uppsats!

Jag vill också tacka alla vänner som har haft tålamod med diskussioner och uppsatstankar i vad som synes vara en oändlighet. Avslutningsvis riktar jag ett innerligt tack till Monica, Andreas och Lena som har läst, kritiserat och piggat upp mig när det har känts tungt. Ert stöd har varit ovärderligt!

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD.....	2
1. INLEDNING.....	4
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Disposition	6
2. TEORETISKT RAMVERK.....	7
2.1 Konstruktionistiska och diskursanalytiska utgångspunkter	7
2.2 Konstruktioner av åtskillnad	9
2.3 Gränsmarkeringar	10
2.4 Stereotyper och representation	11
2.5 Begreppet ”förklarande redovisningar”	12
3. METOD.....	13
3.1 Urval	13
3.2 Intervjuernas karaktär och intervjupersonerna	14
3.3 Forskarroll och positionering	15
3.4 Transkription och anonymitet	16
3.5 Tankar kring intervju som metod	17
4. DET MUTFRIA SVERIGE.....	19
5. SVERIGE OCH ANDRA LÄNDER.....	23
5.1 Tvetydig hierarki	23
5.2 En självklar hierarkisk ordning	24
5.3 Generaliserande om ”andra”	26
5.4 ”Fler mutor med ökad invandring”	27
5.5 Ovilja till identifikation med det svenska	28
6. MUTOR I SVERIGE.....	30
6.1 Politikern: den aningslösa	30
6.2 I den kriminella världen: ett sätt att leva	31
6.3 Andra i Sverige: kulturellt beteende?	33
7. GÅVAN SOM EN PERSONLIG ANGELÄGENHET.....	36
7.1 Gränsen mellan muta och gåva	36
7.2 Berättelser om att ta emot gåvor	37
8. SAMMANFATTANDE SLUTDISKUSSION.....	39
REFERENSLISTA.....	42
Litteratur	42
Övriga källor	43
BILAGA: INTERVJUGUIDE.....	44

1. INLEDNING

”Muta” definieras som ”gåva som ges för att påverka t.ex. tjänsteman till givarens fördel” i *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (1986). Formuleringen implicerar att mutans konsekvenser, sett ur ett samhälleligt perspektiv, går utöver dess rent rättsliga konnotationer. Det gör mutor till en företeelse som är intressant att betrakta och problematisera även utanför den juridiska miljön. Forskning om mutor är dock tämligen begränsad i Sverige. Exempelvis har ämnet behandlats ur ett statsvetenskapligt perspektiv med syfte att redogöra för förekomsten av mutor internationellt sett (Andersson 1999/62, 2002/1). På senare tid har också det sociologiska intresset för mutor väckts (Wästerfors 2000/3, 2001).

Mutor och gåvor, vilka ges för att påverka en ordning till givarens fördel, får allvarliga konsekvenser applicerade på bilden av det demokratiska samhället. Möjligheten att genom ekonomiska eller andra medel, påverka den samhälleliga ordningen, gör mutan samhälleligt farlig. Ett sådant brott utmanar den populära bilden av demokratin. Detta gör att mutor inte bara associeras med en brottsparagraf utan också är ett brott med starka moraliska konnotationer (Reisman 1979:121). Genom att studera berättelser om mutor kan vi också studera föreställningar om samhällelig moral. Det öppnar för möjligheten att studera moralismers konstruktion och innehåll.

Vid sociologiska institutionen i Lund pågår ett projekt vid namn ”Mutor och moral – gestaltningar i yrkeslivet”.¹ Anknuten till projektet genom Katarina Jacobsson genomförde jag intervjuer om mutor med aktörer inom svenska rättsväsendets polis- och åklagarmyndigheter. Ingen av intervjupersonerna ansåg sig ha någon erfarenhet vad gäller handläggning av mut- och bestickningsbrott. Trots detta varade intervjuerna mellan fyrtio minuter och uppemot knappt två timmar. Situationen gav upphov till att ämnet mutor diskuterades ur en mängd aspekter. Mutor beskrevs som en företeelse vars mening och innehåll vida tycks överstiga några enstaviga rader i en lagbok.

Jacobsson gav mig möjlighet att använda intervjuerna som material till en uppsats. I takt med att intervjumaterialet ökade i omfång väcktes mitt intresse av ett mönster av åtskillnad som karakteriserade våra samtal om mutor. Konstruktioner och representationer av nationer, nationaliteter, kulturer, grupper och identiteter som olika, samt konstituerandet av gränser mellan beskrivna grupper, visade sig vara återkommande teman. Åtskillnad föreföll vara en av de språkliga trådar

¹ Intervjuerna utgör material till en delstudie i forskningsprojektet ”Mutor och moral – gestaltningar i yrkeslivet” vid Sociologiska institutionen, Lunds Universitet under ledning av professor Malin Åkerström.

som följdes för att föra ett samtal om mutor. Avtar Brah (1996) och Stuart Hall (1992) är två bland flera teoretiker som resonerar kring konstruktioner av åtskillnad, *difference*, i samband med teorier kring social differentiering.

Trots intervjupersonernas ringa erfarenhet av mutärenden föreföll konstruktioner av åtskillnad skapa möjlighet att berätta om mutor i Sverige i jämförelse med ”andras” mutor. Jag blev nyfiken på hur konstruktioner av åtskillnad fungerar när de aktualiseras i samtal samt vilka berättelser som därmed möjliggörs.

1.1 Syfte och frågeställningar

Mitt syfte är att med ett diskursanalytiskt perspektiv studera ”åtskillnad” som ett inslag i samtal om mutor. Jag ämnar undersöka hur grupper representation, skapad genom åtskillnad, konstrueras i berättelser om mutor i syfte att berätta om och förklara dessa.

I undersökningen ställer jag mig frågor rörande fyra aspekter.

Den första aspekten rör själva konstruktionen av åtskillnad. Hur aktualiseras åtskillnad i samtal? Hur markeras och används gränser? Hur framställer intervjupersonen berättelser om olika grupper?

Den andra aspekten rör vilka representationer som skapas i berättelserna med hänsyn till nationer, kulturer och etniciteter. Vilka bilder av Sverige i förhållande till mutor framträder i jämförelsen med andra länder? Vilka bilder av ”de andra” framträder?

En tredje aspekt jag ämnar analysera är hur redovisningar av och förklaringar till mutor varierar med den konstruerade skillnaden. Hur används representationer av olika grupper för att förklarande redovisa mutor? Vilken verklighet skapar olika redovisningar? Skiljer sig berättelserna åt när mutan beskrivs som något som händer långt borta, från när mutan blir en personlig angelägenhet? I så fall på vilket sätt?

Utifrån en fjärde aspekt frågar jag mig hur konstruktioner av åtskillnad och representationen av olika grupper, förhåller sig till värderingen av grupper och samhällen beroende på förekomsten av mutor. Syftar bilderna till att värdera något som bättre och sämre? Hur förhåller sig värderingen till samhälleliga dominansförhållanden? Ligger konstruktionen av åtskillnad i linje med de teoretiska utsagorna kring samhälleliga maktförhållanden, eller visar materialet något annat? Jag undrar därmed slutligen vilka ideologiska dimensioner det finns i konstruktioner av åtskillnad och representationer av olikhet.

1.2 Disposition

Uppsatsen är upplagd på så sätt att teori och analys vävs samman i uppsatsens analytiska kapitel. I det närmaste följer ett kapitel som syftar till att kort redovisa och klargöra mitt teoretiska ramverk som utgör grunden för hur jag har analyserat mitt material. Jag redogör för hur jag läser mina intervjuer samt gör en presentation av de huvudsakliga teoretiska begrepp och resonemang som jag använder mig av i analysen.

Därpå följer ett metodavsnitt i vilket jag redogör för den metod jag använt för att samla in mitt material. Jag diskuterar urval och andra avgörande metodiska avvägningar som legat till grund för hur just det här underlaget kommit till. Metodkapitlet avslutas med kommentarer kring intervju som metod.

Analysen är uppdelad i fyra kapitel vilka behandlar analytiskt urskiljbara teman kring hur åtskillnad framträder i intervjuerna. Det är enligt dessa teman som jag har analyserat mitt material. Jag börjar med att undersöka hur Sverige presenteras i berättelser om mutor genom åtskillnad från andra länder. I nästföljande kapitel tittar jag på hur svenska förhållanden framställs och värderas i jämförelse med ”andra” och hur en sådan värdering kommuniceras i intervju-situationen. Sedan behandlar jag hur berättelser och förklaringar kring mutor i Sverige konstrueras. Slutligen lyfter jag fram hur mutor/gåvor skildras när de blir en personlig angelägenhet. Mina frågeställningar integreras kontinuerligt under analysens gång.

I slutdiskussionen sammanfattar och diskuterar jag analysens innehåll. Jag ämnar här klarlägga tendenser som framträder i intervjuerna i syfte att besvara mina frågeställningar.

2. TEORETISKT RAMVERK

De teoretiska utgångspunkter och ramar jag valt att använda i arbetet med mina intervjuer är grundläggande för uppsatsens form och innehåll. Dessa utgör grunden för hur jag har analyserat mitt material. Jag ämnar i det här kapitlet därför redogöra för de huvudsakliga teoretiska utgångspunkter och begrepp som karaktäriserar min analys.

2.1 Konstruktionistiska och diskursanalytiska utgångspunkter

Förståelsen av mitt intervjumaterial och vad det säger om världen är beroende av genom vilket perspektiv jag väljer att titta på det. Intervjumaterialet skulle kunna förstås som en spegel av verkligheten och därmed behandlas som en reflektion som ger information om denna. Men vi kan också förstå språk och tal som en social praktik som i berättelser om världen också konstruerar den (Potter 1996:97f.).

Jag har valt att titta på och analysera mitt intervjumaterial utifrån den senare modellen. Ett diskursanalytiskt perspektiv innebär att jag behandlar själva texten som data och inte betraktar den som avbildad verklighet. (Sahlin 1999:89). Denna metodologiska utgångspunkt är avgörande både för syn på metod och för teoretisk orientering. Genom att se språk och tal i termer av konstruktioner av verkligheten, ställer jag mig frågor utifrån den utgångspunkten.

Jag intresserar mig således för hur intervjupersonerna berättar om verkligheten. Det innebär att jag tittar på vilka berättelser om verkligheten som framträder som dominerande, vilka berättelser som betonas och framställs som viktiga och vilka som inte gör det. Jag frågar mig vad som gör vissa framställningar möjliga, vilka som inte får rum samt hur konstruktioner formar framställningen. Jag frågar mig vilka strategier som kan användas för att tolka och omtolka verkligheten genom berättelser om den. Jag undrar hur utsagor förhåller sig till samhälleliga aspekter. Det innebär att jag intresserar mig för hur representationer av verkligheten skapas genom språkliga konstruktioner. Utgångspunkten medför att jag tittar både på hur diskurser och i den meningens strukturer, styr möjligheten till språkliga konstruktioner samt individens sätt att laborera med och använda sig av dessa.

Med en konstruktionistisk förståelseram som utgångspunkt framträder därför begreppet diskurs som betydelsefullt. Diskurs är emellertid ett begrepp som kommit att användas i tid och otid, vilket gör att det finns en mängd olika definitioner och förståelser av det. En definition i dess kortare form presenterar Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips (2000:7): ”en diskurs är ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller utsnitt av världen)”. Diskurs är ett

begrepp som ämnar beskriva de ramar som utgörs av vissa utsagor och hindrar andra från att framträda (Sahlin 1999:86).

Teorier kring diskurser låter oss förstå att de fungerar på olika plan. Den foucaultianska förståelsen av diskurs rör sig på en övergripande nivå, där makt och kunskap möjliggör visst vetande och omöjliggör annat (ibid.). Enligt Foucault uppträder utsagor och objekt skapade genom utsagor, enligt ett regelverk. Regelverket ser ut som ett spridningssystem där utsagor kring olika ämnen möjliggörs och framträder enligt vissa mönster. Foucault benämner dessa regelbundna språkliga relationer som diskursiva formationer (Foucault [1969] 2002:48f.). Det som är möjligt att säga avgörs, enligt Foucaults resonemang, av hur den diskursiva formationen ser ut. Därmed skapar diskursen objekt för kunskap (ibid.:62f.). Diskursen konstruerar kunskap om ett ämne enligt vissa mönster (Hall 1992:291).

Utifrån en konstruktionistisk ansats kan diskurser ses som en form av social praktik som händer genom att dessa aktualiseras och formas i samtal. Diskurser både representerar verkligheten och skapar den (Börjesson 2003:19). Till exempel pekar Katarina Jacobsson (2000:30) på hur angränsande diskurser kan användas som en gemensam medvetenhetsbank, som kan aktualiseras vid meningsutbyten mellan olika ståndpunkter. Diskurser är föränderliga och samtidigt som de är begränsande, möjliggör de också nya former av utsagor och objekt för kunskap. Det är en utgångspunkt som rör sig närmare aktören än den foucaultianska begrepps-bilden som främst behandlar stora övergripande diskursiva ordningar. Eftersom jag läser mina intervjuer konstruktionistiskt, framstår den mer aktörsorienterade bilden av diskurs som mest användbar.

Wetherell & Potter (1992:61) menar att diskurser och ideologiska praktiker inte går att skilja från andra sociala praktiker. En ingående bild av hur språk förhåller sig till sociala praktiker ges av Norman Fairclough (1992:72f.). Samtal och språklig kommunikation framställs i hans modell som former av texter. Dessa produceras, distribueras och konsumeras i en diskursiv praktik. Den diskursiva praktiken är del av en vidare social praktik.

Diskursen som begränsande men också möjliggörande avtecknar sig, enligt Fairclough, i dess relation till samhällsordningen. Diskursen fungerar reproducerande, men möjliggör också social förändring. Dess förhållande till samhällsliga strukturer tycks därför vara av en dialektisk karaktär: samhällsliga strukturer påverkar diskursen samtidigt som diskursens konstruktion också påverkar samhällsliga strukturer (Fairclough 1992:65). Vi kan förstå det som att Fairclough också problematiserar de objekt som Foucault såg som skapade genom diskursen.

Diskurs som social praktik innehåller också, enligt Fairclough, ideologiska element. Enligt Louis Althusser är all praktik ideologisk på grund av att subjektet och möjliga subjektspositioner

skapas genom ideologisk interpellation (Althusser 1976:140ff.). Althusserns ideologibegrepp är begränsat till att behandla reproduktionen av samhällsliga klassförhållanden. Enligt hans resonemang blir diskursbegreppet överflödigt. Althusserns begrepp uppfattar jag dock som alltför stelt och otympligt för att fungera praktiskt i min analys. Det beror dels på att aktörens handlingar försvinner i teorins strukturalistiska ansats och dels på att analysen av vilka krafter ideologin verkar runt, negligerar andra former av över- och underordning än det klassmässiga.

Faircloughs förståelse av hur ideologi förhåller sig till diskurs synes vara mer flexibelt och användbart i ett empiriskt sammanhang:

I shall understand ideologies to be significations/constructions of reality /.../, which are built into various dimensions of the forms/meanings of discursive practices, and which contribute to the production, reproduction or transformation of relations of domination. (Fairclough 1992:87)

Diskursers ideologiska funktioner uppträder exempelvis i diskurser som indirekt syftar till att bevara samhällsliga dominansförhållanden. Fairclough (1995) benämner dessa som ”ideological-discursive formations”. De ideologiska diskursiva praktikerna kan till exempel fungera genom att ordningar naturaliseras och därmed blir en del av det ”sunda förnuftet” (ibid.:35). Genom att se språk som social praktik är det möjligt att också se ideologisk praktik i samtal och textproduktion.

2.2 Konstruktioner av åtskillnad

Genom att avgränsa och skilja entiteter åt blir det möjligt att prata om skillnaden mellan dem. Åtskillnad blir ett verktyg som gör att vi kan återge en berättelse om världen och verkligheten. Det är en väsentlig ingrediens i hur världen framställs och representeras, exempelvis i form av kategoriseringar.

I mitt intervjumaterial framträder åtskillnad som ett sätt att organisera tankar för att kunna berätta om mutor i en situation där intervjupersonerna ansåg sig ha begränsad erfarenhet av konkreta mutärenden. Genom att använda åtskillnad som ett verktyg skapas berättelser om mutor. Stuart Hall (1992) resonerar kring den specifika diskursen om ”the West and the Rest” som åtskiljer väst från ”det andra” och konstruerar skillnad, *difference*, mellan enheterna. Möjligheten att jämföra väst med resten av världen har varit och är avgörande för att kunna producera representationer av väst. Konstruktionen innefattar en hierarkisk ordning mellan enheterna då väst förhåller sig överordnat till resten av världen. Det synliggörs bland annat i den koloniala ordningen. Diskursen kring ”the West and the Rest” organiserar hur vi kan tänka och tala om världen. (ibid.:278).

Avtar Brah (1996) pekar på att konstruktioner av åtskillnad på olika sociala nivåer, skapas i och återskapar social differentiering. Åtskillnad blir ett sätt att konstruera en bild av världen som speglar sig bland annat i berättelser om erfarenhet, i sociala relationer, i bilden av subjektet och i skapandet av en identitet (Brah 1996:116ff.).

Berättelser om erfarenhet är ett sätt att skapa en verklighet. Konstruktioner av åtskillnad organiserar bilden av erfarenhet enligt ett särskiljande mönster av exempelvis kön och "ras"/etnicitet. Mönstret är beroende av ideologiska strömningar och hur de sociala, ekonomiska och politiska kontexterna ser ut. Brah pekar också på att åtskillnad fungerar i sociala relationer. Det innebär att konstitutionen av grupperingar av människor och åtskillnaden mellan dem, är organiserad på ett strukturellt plan i samhället. Till exempel är begrepp som "svenskar" och "invandrare" åtskiljande begrepp som förhåller sig till ojämlika ekonomiska, politiska och sociala strukturer i samhället.

Vidare är konstruktioner av åtskillnad avgörande för hur identitet skapas. Brah visar att identifikation som sker i en värld konstruerad genom skillnad, sker i enlighet med hur skillnaden är organiserad. Till exempel gör den dikotoma konstruktionen av kön att bärare av ett kön generellt inte ska identifiera sig med konstruktionens motpol (jfr Mulvey 1995). Michael Billig (1996:155) påtalar, utifrån en socialpsykologisk infallsvinkel, människors psykologiska kategorisering av världen genom åtskillnad.

Åtskillnad är ett verktyg för att kunna konstruera en berättelse om verkligheten. Åtskiljande konstruktioner produceras av och reproducerar social differentiering och ojämlika maktrelationer mellan grupper, enligt Halls och Brahs resonemang. Vilka konsekvenser konstruktioner av åtskillnad ger måste därför ses i relation till situation och kontext i vilken den är skapad (Brah 1996:126).

2.3 Gränsmarkeringar

I mitt material aktualiseras åtskillnader genom olika sätt att prata om gränser. Exempelvis kräver konstruktionen av nationen andra nationer för att möjliggöra den nationella avgränsningen. Det är gränser som bygger på att något inkluderas och annat exkluderas (Hylland Eriksen 1993:129).

På samma sätt är nationella, kulturella eller etniska identiteter konstruerade i förhållande till något "annat" (ibid.:139). Till exempel innebär gränsmarkeringen mellan kategoriseringarna "svenskar" och "invandrare" att det inte är möjligt att tala om den ena gruppen utan konstruktionen av den andra samt att "svenskarna" inkluderas i bilden av vad som beskrivs som "svenskt" medan "invandrarna" exkluderas (jfr Billig 1995:78f.).

Kategoriseringarna Vi och Dom är åtskillnad som fungerar kontrasterande. Vi-et markerar den egna gruppen medan Dom-et markerar de utomstående (ibid.:28). Beroende på kontext och situation skiftar gränsen för var Vi skiljer sig från Dom, vilket gör att kategoriseringarna inte är statiska. Istället aktualiseras gränser och betoning av skillnad vid behov (ibid.:53f.). Så kan till exempel representationer av kulturella olikheter aktualiseras för att argumentera för en viss ståndpunkt. Gränsernas föränderlighet motverkar dock inte att den diskursiva handlingen kan få reella politiska, sociala och kulturella effekter för konstituerade grupper (se exempelvis Brah 1996).

Att Vi och Dom fungerar i en kontrasterande natur innebär att beskrivningar och värderingar av Vi implicit innebär motsatta beskrivningar av Dom (Holmqvist & Holšánová 1996:2). Beskrivningen av Vi utgör nästan alltid den positiva polen i den polära enheten. Enligt bland andra Elias och Scotson ([1965] 1994) tenderar konstruktioner av det egna jämfört med ”det andra” att kännetecknas av en hierarkisk ordning där ”det andra” nedvärderas.

När jag diskuterar gränser i analysen markerar jag ibland gränskonstituerande ord med citationstecken. Syftet är att då kommentera gränsmarkeringen teoretiskt. När jag diskuterar gränser i termer av Vi och Dom använder jag stor bokstav i början av orden för att göra en analytisk kommentar.

2.4 Stereotyper och representation

Stereotyper används för att fastställa gränser och skillnad mellan grupper och ska förstås som återkommande standardiserade bilder av ”de andra” (Hylland Eriksen 1993:34f.). Billig (1995:80) beskriver stereotyper som ”shared, cultural descriptions of social groups”. Stereotyper används ofta nedsättande men det förekommer också att positiva stereotyper används för att konstruera en positiv bild av ”de andra”. ”Stereotypisering” (Hylland Eriksen 1993:34) är ett sätt att beskriva och upprätthålla åtskillnaden mellan grupper som till exempel konstrueras genom Vi och Dom.

Stereotypisering, genom konstruktioner av åtskillnad, ger upphov till att konstruerade grupper representeras som olika med avseende på egenskaper och vanor. Representationer kan ses som sättet på vilket en specifik enhet framställs, det vill säga, representeras, i konstruktioner av verkligheten. Kathryn Woodward (1997:14) uttrycker det som att “[r]epresentation includes the signifying practices and symbolic systems through which meanings are produced and which position us as subjects.” Genom konstruktioner av åtskillnad skapas specifika representationer av enheter exempelvis i form av att olika nationer och kulturer framställs vara på ett särskilt sätt. Hall (1992:280) visar att diskurser utgör system av förenklade och homogeniserade representationer av grupper.

2.5 Begreppet ”förklarande redovisningar”

I samtal om mutor framträder ett mönster att på olika sätt förklarande vilja redovisa olika personers handlande när det kommer till handlingar som associeras med mutor. Redovisningar, *accounts*, utgör ett genomgående analytiskt tema i uppsatsen. Richard Buttny (1993:2) betraktar *account* som ett överordnat teoretiskt begrepp för förklaringar, redovisningar, ursäkter och rättfärdiganden. Jag använder här termen ”förklarande redovisningar” i enlighet med Adelswärd (1997) översättning.

En handling som enligt en rådande norm kan tolkas som moraliskt problematisk, kräver en förklarande redovisning av det inträffade (Buttny 1993:1ff.). En förklarande redovisningar syftar till att förändra andras negativa bedömning av en enskilds aktion då denna/denne riskerar att skuldbeläggas för något som kan ses som moraliskt tveksamt. När en person förklarande redovisar sitt eget agerande, presenterar den också en fördelaktigare bild av sig själv (ibid.:6). Förklarande redovisningar är således konstruerade utifrån en bild av subjektet som implicerar att människan kan och ska ta ansvar för sina handlingar. Vad som kräver förklarande redovisningar varierar med den rådande kulturella moraliska koden (ibid.:88).

En person som förklarande redovisar en moraliskt problematisk händelse syftar till att nyansera bilden av den som omoralisk, och därmed undvika fördömanden. Omständigheter kring handlingar och händelser gör att förklarande redovisningar som syftar till att påverka bedömningen av dessa, aktualiserar olika dimensioner av verkligheten. Till exempel kan ”faktiska” händelser, som till exempel att ett brott har begåtts, också ses som en form av förklarande redovisning. Hur väl en förklarande redovisning av en händelse fungerar för att undvika moraliska fördömanden beror, enligt Buttneys resonemang, på vad som ges mening i den specifika kontexten (ibid.:163f.).

Förklarande redovisningar kring händelser är intressanta ur ett konstruktionistiskt perspektiv. Språket reflekterar inte bara verkligheten utan konstituerar den. Därför blir det i samtal intressant att titta på hur vi genom att använda förklarande redovisningar, kan framställa likartade handlingar på olika sätt och därmed variera bilden av handlingen och den som handlar som mer eller mindre moralisk/omoralisk.

3. METOD

3.1 Urval

Intervjupersonerna har valts ut främst genom två urvalsförfaranden som jag, tillsammans med Katarina Jacobsson, utarbetat och genomfört. Sju av intervjupersonerna har valts ut på grund av att de inom åklagar- respektive polismyndighet handlagt ärenden som rubricerats som ”muta” eller ”bestickning” under åren 1998-2001. Förhoppningen var att personer som handlagt dessa ärenden skulle finnas kvar inom organisationerna samt ha ärendena någorlunda aktuella i minnet. Avgränsningen i tid ska också ses i ljuset av studiens kvalitativa karaktär varför en generalisering ur en så stor mängd mål som möjligt inte är önskvärt. Intervjuerna genomfördes under våren och försommaren 2002.

Mut- och bestickningsärenden visade sig vara en sällsynt förekomst i rättsfallsstatistiken. På grund av den låga andelen fall i den totala mängden brott fick vi, för att finna intervjupersoner, hjälp av en jurist på polismyndigheten i det aktuella länet. Juristen hjälpte oss att hitta berörda rättsfall och ta fram förundersökningsmaterial kring dessa. Genom förundersökningsmaterialet kunde vi sedan hitta vederbörande handläggare inom polisen och förundersökningsledare inom åklagarmyndigheten. Urvalet av berörda sju intervjupersoner kan därför betraktas som ett systematiskt urval genomfört enligt vissa kriterier (Holme & Solvang 1997:101).

I den här processen finns personer på positioner i myndighetsorganisationerna som blir viktiga att uppmärksamma i och med deras roll i urvalsförfarandet. De ärenden som kom till min kännedom hade kommit fram i polisens jurists sökning, vars sökmetoder inte är bekanta för mig. Vidare är ett falls rubricering beroende av hur det anmäls. Ett brott som anmäls som muta kan, under förundersökningens gång, visa sig ha varit någon annan typ av förseelse. Ett fall där mutor ingår kan också anmälas som något annat, vilket ”osynliggör” mutan. Mutanklagelser kan till exempel försvinna i ett ”större” brott. Det gör att statistiken gällande mutbrott är beroende av vilka faktorer som vägts in.

På åklagarmyndigheten blev Jacobssons initiala kontakt med en överordnad inom organisationen avgörande för sättet på vilket vi släpptes in i den. Den överordnade gav sitt godkännande och gjorde berörda åklagare uppmärksamma på att en intervju kunde bli aktuell. Åklagaren blev vår nyckelperson som släppte in oss i organisationen och lade ett gott ord för oss. Utifrån sin chefsposition kontaktade han alla åklagare som vi önskade få intervjua, och vi kan tänka oss att den här kontakten och introduktionen hade betydelse för sättet på vilket åklagare

uppfattade och ställde sig till projektet. Det kan exempelvis tänkas att jag lättare släpptes in för intervjuer när projektet redan omtalats på myndigheten. Kontakterna med poliserna såg annorlunda ut eftersom jag, med tillstånd från länspolismästaren, direkt tog kontakt med berörda poliser utan att de först introducerats till projektet av någon inom sin egen organisation.

Intervjumaterialet utgörs slutligen av ytterligare två intervjuer med åklagare som inte kontaktades i egenskap av handläggare av mutärenden. En är vår nyckelperson på åklagarmyndigheten, den andra är en åklagare i chefsposition speciellt insatt i ekonomisk brottslighet. Urvalet av den sistnämnda skedde genom snöbollsmetoden (May 1997:119) och är således inte systematiskt.

3.2 Intervjuernas karaktär och intervjupersonerna

Intervjuerna varade mellan 40 och 110 minuter och samtliga spelades in med intervjupersonernas godkännande. Under en av intervjuerna misslyckades inspelningen varför jag tog anteckningar som sedan sammanställdes samma eftermiddag. Samtliga intervjuer genomfördes på intervjupersonernas arbetsrum. Intervjuerna var samtalsliknande till sin karaktär även om de i viss mån kännetecknades av roller som berättare/åhörare. Intervjuguiden (se Bilaga: Intervjuguide) konstruerades i samarbete med Katarina Jacobsson.

Material från intervjuer med nio personer, sex åklagare och tre poliser inom åklagar- och polismyndigheter, har använts i uppsatsen. De åklagare och poliser som medverkar arbetar med olika uppgifter och på hierarkiskt olika nivåer inom respektive organisation. Gruppen intervjupersoner är etniskt och könsligt sett en homogen grupp bestående av vita, medelålders män med svenskt ursprung. Att de historier som berättas, berättas utifrån deras perspektiv, är relevant för vilken historia som skapas. En annan sammansättning vad gäller kön och etnicitet hade kanske gett andra berättelser om mutor.

Trots att många av intervjupersonerna påpekade att de inte tyckte sig ha tillräcklig erfarenhet av mut- och bestickningsärenden för att uttala sig, visar materialet att det finns ett allmänt sätt att prata om mutor som alla hade tillgång till. Det möjliggjordes bland annat av valet att arbeta med så kallade ostrukturerade intervjuer som möjliggör samtal utifrån intervjupersonernas egna referenser (May 1997:112). Intervjuerna var ostrukturerade i den meningen att vi under intervjun behandlade intervjuguidens ämnen allteftersom samtalet flöt på och inte efter färdigt formulerade frågor. Därför är både intervjupersonens och intervjuarens roll i intervjusituationen viktig. I enlighet med feministisk metodologi, kan intervjun ses som en dialog där kunskap och mening formas i mötet mellan intervjuare och intervjuperson (ibid.). Den berättelse som skapas är således avhängig av både intervjupersonens och intervjuarens position och biografi.

3.3 Forskarroll och positionering

Min roll som forskare är viktig att tydliggöra dels i förståelsen av hur intervjumaterialet skapas i samspel mellan intervjuare och intervjuperson, dels i förståelsen av hur analysen utformats och genomförts. Jag påverkar forskarprocessen på en rad nivåer. Exempelvis påverkar mina medvetna och omedvetna uttryck i form av tal, språk och gester under själva intervjun, vilken bild av verkligheten som skapas av mig och intervjuperson tillsammans. Mitt sätt att agera påverkar intervjupersonen och vice versa (May 1997:115).

Det är också relevant med vilken bakgrund jag som intervjuare träder in i intervjusituationen med (Holme & Solvang 1997:106). Att jag är en ung, vit kvinna ur medelklassen påverkar både mina förväntningar på intervjupersonen, intervjusituationen och min senare analys av materialet. Åldersskillnad och genus i intervjusituationen kan sannolikt ses som faktorer som förstärkte rollerna som berättare och åhörare. Det är också rimligt att anta att berättelserna om mutor i Sverige och mutor i andra länder, skulle utvecklats annorlunda om jag varit av en annan nationalitet och/eller etnicitet (jfr Holmqvist & Holšánová 1996:3).

Min förförståelse och mina förutfattade meningar om ämnet och intervjupersonerna är också relevanta för att förstå kontexten för intervjuerna och analysen (Becker 1998:12f.). Mina uppfattningar av rättsväsendets aktörer har under senare år påverkats negativt, bland annat av mina upplevelser under EU-toppmötet i Göteborg, juni 2001 samt dess rättsliga efterspel. Att jag har bott och arbetat utomlands påverkar sannolikt min förståelse av intervjupersonernas utsagor om olika länder och mutor.

Det är också med dubbla känslor jag som feminist intervjuar enbart vita, medelålders män i medelklassen och ger mening åt deras berättelser om världen. Det finns dock förhållandevis få sociologiska studier av den samhällliga, företrädesvis vita och manliga eliten, vilket gör att deras utsagor många gånger får status av att vara expertis och inte problematiseras. Därför är det viktigt att överordnades berättelser också blir föremål för analys, vilket får som följd att makt undersöks och synliggörs.

Detta är bara axplock av vem jag är och det är både omöjligt och ointressant att diskutera i detalj vilka delar av mig som påverkat vad under forskningsprocessen. Jag nöjer mig med att konstatera att under både intervjusituation och analys är dessa och hundra andra delar i ett oöverskådligt mönster avgörande för hur jag fungerar i olika delar av forskningsprocessen samt hur det slutgiltiga resultatet ser ut. Forskningen är därför inte oberoende av vem jag är. En analys som syftar till att se och synliggöra olika möjliga uttryck och inte bara en viss sorts sådana, tvingar mig dock att distansera mig från och reflektera över min förförståelse samt förhålla mig kritisk till hur och varför jag gör mina val.

3.4 Transkription och anonymitet

Intervjuerna är transkriberade och återgivna i analysen så noggrant som möjligt vad gäller ord och språkliga uttryck för att kunna visa på hur en åtskillnadsdiskurs aktualiseras och gränser markeras. För att ge läsaren möjlighet att själv tolka materialet har jag valt att med noggrannhet återge samtalen (jfr Potter 1996:8f.). Med syfte att förhindra att citatens analytiska poäng ska gå förlorad har jag dock valt att göra vissa ingrepp. Halva ord, stakningar och hummanden som försvårar läsningen av citaten har jag valt att ta bort för att underlätta denna. Jag har tillåtit mig att klippa i citaten, vilket syftar till att klargöra de analytiska poängerna. Jag har också valt att inte återge stödande ”hummanden” från samtalspartnern, eftersom sådana markant skulle avbryta replikens textflöde.

För att förklara teckenanvändningen och underlätta läsningen ämnar jag nu göra vissa kommentarer angående transkriptionen. Jag har valt att använda mig av följande tecken och symboler för att återge samtalen:

,	kort uppehåll i en mening
.	slut på mening
?	avlutar frågande mening
...	längre tystnad (ospecificerad längd)
Jooo	ord som betonas länge
Jag ty-	avbrutet tal
- men det	återupptagande av avbrutet tal
(skratt)	ljud som hostningar och skratt
[...]	klipp i transkriptionen
[P]	mina ändringar till följd av klipp

Orden är, där det är möjligt, transkriberade talspråksmässigt för att återge en känsla av samtal. Det innebär till exempel att jag skrivit ”dom” istället för ”dem”. Däremot har jag skrivit ”är” istället för ”e” för att undvika att annars blanda ihop ordet med halva ord och fria bokstavsljud samt för att göra det lättare att läsa. Verbet ”vara” är transkriberat till talspråkets ”va” när det uttrycks så, medan ”va”, sagt för att poängtera rimligheten i det som sägs, markeras med en apostrof. När intervjupersoner eller jag själv framställer orden som någon annans under en replik visar jag detta med citationstecken.

Intervjupersonerna har alla garanterats anonymitet även om en del, under intervjun, inte tyckte att den spelade någon roll. Förundersökningsmaterial, inspelningarna från intervjuerna och icke

anonymiserade transkriptioner hålls inlåsta. Där officiella personer eller namn på företag omnämns har jag låtit dessa förbli oförändrade. Lokala platser och personer inblandade i ärenden som omnämns, är däremot ändrade. Jag har gett intervjupersonerna nya namn vilket syftar till att underlätta läsningen eftersom det blir möjligt att följa de olika intervjupersonerna under analysens gång.

3.5 Tankar kring intervju som metod

Trots att materialet för analysen skapas i samverkan mellan intervjuare och intervjuperson, är dessa båda roller strikt åtskilda i övriga delar av forskningsprocessen. För intervjupersonen är makten att påverka intervjustunden över i och med att jag lämnar dennes rum. För mig upprepas, tolkas och vänds detta samtal ut och in på åtskilligt fler gånger. Det är jag som i analysen bestämmer vad som är viktigt att lyfta fram.

Från början står det i min makt att definiera vad som är intressant och hur jag ska undersöka det. Trots att det är en så kallad öppen, ostrukturerad intervju, styr jag den i enlighet med de frågor som jag innan intervjun ger mening och betraktar som relevanta. Det blir mina teoretiska glasögon som styr hur intervjumaterialet sedan ska förstås på ett meningsfullt sätt. Jag bestämmer vilka teman som är intressanta att lyfta fram i analysen. På den nivån i forskarprocessen har intervjupersonen ingen röst alls. Forskning av den här karaktären är därför en form av maktutövning som för mig inte känns helt oproblematiske.

Det är min ”plikt” att som forskare inte återge en snedvriden bild av materialet, men det betyder inte att intervjupersonen och jag nödvändigtvis är överens om hur den bilden ska se ut. Teoretisering av samtal i analyser kan innebära att intervjupersoner inte ”känner igen” sina egna ord fastän de i strikt mening är oförändrade (Mulinari 1999:45). För att försöka återge och skapa en så ”korrekt” bild som möjligt av intervjuerna har jag valt att återge förhållandevis omfattande citat från dessa (jfr Holme & Solvang 1997:93).

Kvalitativ metod som ett sätt att göra människors röster hörda och som ett medel för att visa hur diskurser används i samtal är trots allt ett viktigt redskap i ett sociologiskt arbete. Den kvalitativa metoden ger forskaren möjlighet att ta del av och synliggöra intervjupersonens mening gällande vilka frågor kring ämnen som är väsentliga och på vilket sätt (May 1997:109). Valet att göra ostrukturerade intervjuer utan standardiserade former syftar till att fånga intervjupersonernas diskursiva och ideologiska föreställningar kring mutor (Åkerström och Jacobsson 2001).

Med hänsyn till mitt syfte och mina frågeställningar, det vill säga att se och synliggöra hur polisens och åklagares bilder av mutor ser ut, kan jag inte se att någon annan metod hade varit lämplig. Till exempel hade jag i en kvantitativ undersökning i högre grad tvingat intervjupersonen

att förhålla sig till mina frågor och svarsalternativ (Holme & Solvang 1997:155). Det hade då varit omöjligt för intervjupersonen att tala kring ämnet utifrån sina egna referenser. Därmed hade en ingående studie kring hur konstruktioner av åtskillnad aktualiseras i samtal, omöjliggjorts. Jag har därför, trots vissa dilemman, valt att genomföra och arbeta med material från intervjuer.

4. DET MUTFRIGA SVERIGE

I samtal om mutor med poliser och åklagare skapas inte bara berättelser om muthandlingar i sig. Genom konstruktioner av åtskillnad skapas även generella beskrivningar om Sverige i förhållande till mutor. Intervjupersonerna har måttlig erfarenhet av konkreta ärenden och få rättsfall gällande mutor att prata om. Staffan Anderssons (2002:49) undersökningar presenterar Sverige som ett land med låg korruptionsnivå jämfört med andra länder. Den bilden korrelerar med ”Global Corruption Report”², vilken är utarbetad av den mutbekämpande organisationen ”Transparency International”³. I intervjuer med poliser och åklagare återges på olika sätt en liknande av Sverige. Jag ämnar titta närmare på dels hur representationen av Sverige konstrueras i berättelser om mutor och dels på vad den representationen innehåller.

Åklagaren Jan ger en allmän bild av mutor i Sverige genom att jämföra Sverige med andra länder:

Jan: [...] Men jag tror att att om man är väldigt man ser nog Sverige annorlunda än, andra länder där man ju, så att säga, praktiskt kan se att, man både kan, muta sig ifrån saker, och råka ut för människor som kräver mutor för att, göra eller inte göra någonting. Den som reser lite grann utomlands upptäcker ju att, pengar kan ju göra underverk både här och där. Å det är ju en kultur som, är väldigt lite utbredd tror jag i Norden över huvud taget. Jag jag kan inte minnas har sett antydningar till det, det är lite, om man säger en skillnad mellan. Vi är ju lite isolerade här, jämfört med kontinenten och jag tror att, att det skiljer sig ganska mycket länderna emellan. Sen har det kanske att göra med, kultur och så också att, givetvis då levnadsstandard å, en massa annat sånt som vi ju väl känner till. Det är ju ingen hemlighet att. Man kan både åka fast och köpa sig loss i en del öst- förutvarande öststater, om det händer nånting.

Jan aktualiserar olika former av gränsdragningar i sin berättelse. Han avskiljer först Sverige som nation, men hänför sedan berättelsen om Sverige till en nordisk gemenskap. Från att generellt tala om ”utomlands” preciserar han utlandet till kontinenten och därefter till Östeuropa. För att kunna skapa en bild av det allmänna i Sverige måste det finnas ”andra” som beskrivs som annorlunda, att kontrastera berättelsen gentemot.

² Rapporten återfinns på www.globalcorruptionreport.org (2003-05-14).

³ Organisationens utgångspunkt, arbetsform, syfte och undersökningsresultat presenteras på www.transparency.org (2003-05-14).

Gränserna som skapas är dels nationella men dels också etniska. Aktualiserandet av Norden kan ses som ett sätt att aktualisera etniska gränser: vissa beteendemönster beskrivs överskrida de nationella gränserna men är ändå avgränsade till en specifik grupp. Berättelsen om gränser mellan de nationer och geografiska områden som nämns, poängteras genom användningen av Vi. Vi är en rörlig enhet som förändras och aktualiseras efter behov och dess gränser utökas efterhand i berättelsen. Eftersom Vi används kontrasterande ska utökningen inte förstås som att Vi nu innefattar allt, utan som att nya gränser mellan Vi och ett osynligt Dom har konstruerats.

Jans berättelse om mutor handlar om dem som är möjliga att se, nämligen öppna och vardagliga mutor. Förekomsten av mutor beskrivs inte som avgränsad till en specifik grupp utan lyfts fram som en allmän företeelse i andra kulturer än den svenska/nordiska. Aktualisering av kultur är ett sätt att i berättelsen förklarande redovisa den höga respektive låga frekvensen av mutor. Mutan som kulturell företeelse implicerar en bild av den som systematiskt och frekvent förekommande på ett allmänt plan i andra samhällen. Användningen av kultur i samband med nationell skillnad medför därför en möjlighet att på ett konstaterande sätt förklarande redovisa förekomsten av mutor. Genom jämförelse konstrueras en bild av Sverige och Norden som fria från systematiska mutor.

Jan använder sig av flera faktorer för att beskriva att Sverige skiljer ut sig och utgör en enhet. Geografisk avskildhet, kultur och levnadsstandard är faktorer som konstateras som olika och som får förklara varför vardagsmässiga mutor inte är vanligt förekommande i Norden. Faktorerna blir motiveringar för att beskriva och förklara skillnaden i mängden mutor.

Beskrivningen av Sverige som en nation där mutor inte är vanligt förekommande, ges av flera poliser och åklagare. Polisen Sven ger en bild av Sverige och av det svenska samhället där förekomsten diskuteras utifrån en vidare definition av mutor:

Sven: Nej alltså jag tror det. Jag tror inte det tillhör vår kultur va'. Å jag tror det är rätt allmänt sett i Sverige, i alla fall. D- med allt så pass lång, tradition med demokrati va'. Och, vi har, va' även om vi som poliser och åklagare klagat över att vi har lite betalt så, vi är inte i den ekonomiska situationen att vi är beroende av att vi får dom här mutorna. [...] Men, (harklar sig) det finns ju andra länder man har väldigt dåligt betald poliskår eller så. Där man nästan får ta, extrainkomster för att försörja sig. Större anledning man har att ta dom här extrainkomsterna just, ju mer korruption finns det nog va'. Men eftersom jag tror jag tror att en lång tradition av en demokrati, å ett fungerande rättssystem, å så, så ligger det nog inte för oss att på vi, ja det finns liksom inte med i, på agendan va'.

Även Sven konstruerar en bild av det svenska genom en jämförande och kontrasterande bild mellan Sverige och ”andra”. Beskrivningar av Sverige och den svenska situationen byggs upp

genom användandet av en positiv bild av Vi som kontrasteras mot en negativ bild av Dom. ”Demokrati” och ”fungerande rättssystem”, motiveringar för att mutor inte förekommer hos ”oss”, implicerar en jämförelse med något ”annat” som inte är demokratiskt och inte har ett funktionellt rättssystem. Vi beskrivs som bättre än Dom.

Sven inleder med att konstruera en bild av Sverige som en kulturell gemenskap som förhindrar mutor. Det kulturella sammanlänkas med det svenska samhällets utformning. Den svenska demokratin och kulturen framställs som garantier mot mutor. Det skapas en föreställning om en nationell gemenskap med en delad kultur och ett gemensamt förhållningssätt till landets statsform. Den nationella gemenskapen lyfts upp i berättelsen och gör det möjligt att konstruera en bild av hur svenskar är (Anderson 1991:4ff.).

Sven ger en bild av att myndighetspersonal i utlandet är mutad, vilket han förklarande redovisar med ekonomiska faktorer. Intervjupersonen väljer i detta sammanhang en ”legal” benämning på företeelsen genom att använda uttrycket ”att ta extrainkomster”. Konstruktionen utgör en elaborerad förklarande redovisning. Genom att förklara varför tjänstemän i andra länder tar mutor ställer han Dom i bättre dager moraliskt sett. Samtidigt vävs en tidigare osynlig faktor in som förklaring till varför svenska tjänstemän kan framställas som icke mutade. Kontrasten handlar inte längre om olika kulturella eller nationella gemenskaper utan om ekonomiska faktorer. Det gör att svenskar inte framstår som moraliskt mer högtstående än andra. På det sättet bevaras bilden av Sverige som mutfritt samtidigt som upphöjandet av den svenska kulturen försvagas och en mindre ”ädel” faktor, den ekonomiska, lyfts fram.

Ekonomi, sociala faktorer, kultur och geografi är några av de förklaringar som fungerar som motiveringar för att peka på att det är skillnad mellan Sverige och andra länder vad gäller mutor. Faktorerna gör det möjligt att konstruera en bild av Sverige som ett land i vilket mutor är ovanliga.

Genom att laborera med definitionen av mutor framträder möjligheten att konstruera bilden av Sverige som fritt från mutor men med en hög grad av så kallad vänskapskorruption. Åklagaren Bengt ger en bild av Sverige som skilt från andra länder med avseende på mutornas form men inte med avseende på dess förekomst:

Bengt: Men det finns ju andra former för mutor, och dom mutorna syns ju inte, alltså. Ehm, dom, dom typiska formerna, det är ju vänskapskorruption, alltså att till exempel jag känner dig så fixar jag ett jobb på för din syster på min avdelning. [...] Det är vänskapskorruption. Och den typen förekommer nog i Sverige i betydligt högre grad, större utsträckning skulle jag tro. Och, det tror jag väl, det kan du ju själv titta på universitet, se hur det går till där alltså, se på vilken myndighet som helst.

Bengt förändrar definitionen av mutor. Han utvidgar begreppet och konstruerar på det sättet en i sammanhanget ovanlig bild av Sverige. Den låter oss förstå att vänskapskorruption inte bara är en utbredd utan också en accepterad företeelse i det svenska samhället. Han avslutar senare resonemanget med att berätta att grundlagen säger att statliga tjänster inte får tillsättas på annat sätt än sakligt och pekar på att det är den lag i Sverige som det bryts mest emot. Genom att förändra definitionen på mutan blir det möjligt att beskriva dem som vanliga i Sverige men bara i en specifik form.

Konstruktioner av åtskillnad korrelerar inte nödvändigtvis med en positiv värdering eller lojal inställning mot det egna samhällssystemet utan kan också användas för att konstruera kritik gentemot det..

5. SVERIGE OCH ANDRA LÄNDER

I berättelser om mutor framställs och aktualiseras en generell bild av Sverige. För detta krävs åtskillnad som verktyg. De representationer av nationer och kulturer som skapas genom åtskillnad varierar kraftigt. Berättelserna skiftar kring hur skillnaden byggs upp, vad som kontrasteras och vad som placeras inom vilka gränser. Det här kapitlet syftar till att lyfta fram hur nationer och kulturer representeras genom konstruktionen av åtskillnad och undersöka hur dessa konstruktioner av grupper fungerar förklarande i redovisningar av mutor.

I intervjuerna framträder beskrivningar som värderar det egna högre än ”det andra”, vilket synes vara känsligt för intervjupersonerna. Holmqvist & Holšánová (1996:3) pekar på hur generaliserande negativa värderingar av Dom är särskilt vanskliga att framhålla, eftersom de kränker den konstruerade gruppens värde. Det framkommer i materialet olika sätt att konstruera åtskillnad för att kunna generalisera och värdera utan att framstå som generaliserande och därmed obildad (ibid.). Kapitlet syftar också till att sätta dessa konstruktioner i relation till samhällliga maktförhållanden.

5.1 Tvetydig hierarki

Polisen Sven och jag pratar om mutans effekt på ett samhälle. Sven berättar om hur viktigt det är att inte ge allmänheten en anledning att tro att personalen i det svenska rättsväsendet är mutad. Intervjupersonen beskriver mutan som smutsig, som något som kan komma att fläcka ner bilden av rättsväsendet och därmed demokratin. Att framställa mutan som en förorening i ett annars fungerande system, är ett kulturellt västerländskt sätt att prata om mutor (Noonan 1984:xvii). Sven menar att det är viktigt att hela tiden arbeta emot en sådan eventuell fläck och han fortsätter sitt resonemang:

Sven: Å det är ju inte minst viktigt när det gäller mutor och korruption va'. Det är ju det mest illa egentligen. När man har ett korruperat rättssystem. Tror jag. Ja alltså. När man pratar om. Alltså, grundvalar för ett demokratiskt samhälle. Va'. Demokr- korruperat rättssystem eller till och med korruperat, parlament, är ju illa för demokratin va'. Alltså allt rasar ju då ju. På nåt vis. Då är vi ju, inne på mycket konstiga vägar ju. [...] D- om man nu tror på demokratin va'. Churchill sa ju att, ”Demokratin är inte det bästa styrelsesättet, men vi har inte kommit på nåt bättre”. [...] [D]iktatorer tror ju att dom gör bra för samhället ju. Egentligen. Sen, är det väl inte utifrån sett så är det väl inte riktigt så. [...] Nej det rimmar ju illa för vår del va' eftersom vi har en annan uppfattning om hur man styr. Sen har ju vår

demokrati brister. [...] Ja hade den inte haft det så hade vi inte haft det käbblet som vi har också va' men att, våra problem är betydligt mindre än, många andras. Om man ser utåt i världen. Behöver inte gå så långt.

Att konstruera åtskillnad mellan styrelseformer blir ett verktyg som Sven använder sig av för att beskriva problemen med mutor och korruption. De beskrivs som väldigt allvarliga brott i ett demokratiskt samhälle.

De demokratiska normerna gör det möjligt att moralisera över mutor (Reisman 1979:121). I Svens berättelse höjs det demokratiska samhället upp och görs till något universellt gott samtidigt som det odemokratiskt styrda samhället beskrivs som dåligt. För att kunna konstruera den värderande berättelsen krävs kontrasten till något "annat". Åtskillnaden och bilden av vad som är bra och mindre bra korrelerar med den skillnadsdiskurs som Stuart Hall (1992:277) beskriver kring konstruktionen av väst och resten av världen samt den hierarkiska ordningen mellan dem. Användandet av demokrati är ett sätt att avpersonifiera den moraliska värderingen och beskriva bedömningen som en bedömning av styrelsesätt och inte av folk. Bilden som framställs av att demokrati och andra styrelseformer förhåller sig till varandra i en hierarkisk ordning, kan därmed konstateras.

Sven verkar obekvämt i rollen av att beskriva Oss som bättre än Dom när han mot slutet försvagar värderingen av Vi (Holmqvist & Holšánová 1996:8). Försvagningen görs på två nivåer. Dels backar Sven från det universella antagandet om att demokrati är den bästa styrelseformen genom att begränsa värderingen till att vara en viss grupp, nämligen Vår. Dels tonar han ner den värderade skillnaden genom att ändra värderingen. Han pekar på att vårt samhälle är bättre men att det också har problem att brottas med. Det förefaller som om Sven blir påmind om att han ger en generaliserande bild av Sverige som bättre än andra länder, vilket gör att han nyanserar och förmildrar sitt uttalande i efterhand. Att i efterhand försvaga en värdering tycks kunna fungera som strategi för att göra en socialt problematisk ståndpunkt mera "rumsren". Den hierarkiska bilden av samhällsordningar och Vi som bättre än Dom konstrueras här med viss tvetydighet.

5.2 En självklar hierarkisk ordning

I intervjun med åklagaren Jan hittar vi ett annat sätt att använda skillnad på. Vi-et har nu en symbolisk närvaro och tyngdpunkten ligger på en beskrivning av länder i Östeuropa. Berättelsen kommer upp när jag frågar om samarbete i en internationell kontext och Jan har precis beskrivit Sverige som en nation med låg mutfrekvens:

Jan: Ja när det gäller det internationella samarbetet så är det ju en, en återuppbyggnad eller en uppbyggnad vad man nu ska kalla det för i, dom, tidigare kommunistdominerade länderna där man måste alltså börja om från noll. I stort sett i alla fall. Å bygga upp en ny, administration med, människor som inte är korrupta. Människor som, är beredda att jobba, med objektivitet som utgångspunkt. Det kommer ta lång tid. Vi har ju ganska, bra, och ganska mycket utbyte med, med, åklagare från olika länder runt Östersjön till exempel. Även från andra delar av världen för den delen. Och, man ser ju att det är ett stort arbete dom har framför sig att, nå upp till, det vi tycker vara en normal rättsstatsstandard.

Här uttrycks en tydligt hierarkiskt ordnad bild av hur olika samhällen förhåller sig till varandra. Den normala rättsstatsstandarden kontrasteras mot ett kommunistiskt styre som implicit innebär något annat och sämre. Hierarkin är uttalad och förstärks av Jans berättelse om återuppbyggnaden som en svår kamp för någonting gott. Beskrivningen av människornas kamp för något bättre tar udden av den negativa kritiken mot länderna i fråga.

Värderingar kring vad som är bra och dåligt och konstruktionen av grupperna Vi och Dom stereotypiseras och nyanser inom dessa begrepp försvinner. Stereotypisering är ett sätt att tala om samhällen som bättre eller sämre. Det är konstruktioner av åtskillnad som vi kan känna igen i den implicit värderande koloniala konstruktionen av världen (Hall 1992:308). Jans beskrivning av kampen karaktäriseras också av ett sätt att använda olika stereotypa bilder inom gruppen Dom:

Jan: Dom är mycket medvetna om det särskilt dom yngre. Mycket medvetna om detta och dom, det går bättre på en del ställen och sämre på en del andra. Man har ju en hel del att arbeta emot. Dels har man ju då, en, en tradition och regim som bara har varit borta kanske i tio år. Det är ju ganska kort tid. Å, dels har man ju då en allmänhet som förväntar sig, ja, lite olika saker. En del förväntar sig att det ska va väldigt bra och andra, tror att det ska fortsätta som förr. Å även om man byter ut vilket man har gjort i en del länder byter ut, befattningshavare å, ersätter med nya fräscha människor, så är det ju så att dom gamla dom finns ju nästan i samhället och utövar, ibland, påtagligt, inflytande på hur samhället fungerar så det, det är säkert väldigt väldigt svårt, på många håll.

Ung och gammal används som kännetecknande kategorier för nytt/gammalt och kampanda/konservatism (jfr Wästerfors 2000:34). "Det andra" delas upp i två stereotypa grupper: dels de som vill förändring och dels bakåtsträvare, som också värderas utifrån bilden av demokrati som den självklart bästa styrelseformen (jfr Hall 1992:308). Värderingen framställs som objektiv och logisk. Värderingens anspråk på självklarhet gör att den normaliseras. Därmed blir det moraliskt möjligt att tala om Vi som bättre än Dom.

5.3 Generaliserande om ”andra”

Nationer kan fungera som förklarande kategorier för att poängtera en skillnad i ”sätt att bete sig”. Åklagaren Kristian berättar om hur den internationella affärsverksamheten bedrivs genom mutor. Det här är minnesanteckningar från min intervju med honom:

Kristian: Alltså mycket av den affärsverksamhet internationellt sker ju idag med hjälp av mutor. Så är det ju va. Jag menar ska vi göra affärer med Indien eller Pakistan, med länder där nere, så krävs det en handtryckning.

Mutor framställs av intervjupersonen som ett självklart inslag i den internationella affärsvärlden. Kristian framställer inte mutan som moraliskt problematisk, utan snarare som ett nödvändigt medel för att nå ett högre mål.

”Kravet på en handtryckning” kan ses som en förklarande redovisning av mutor. Vi-et befrias därmed från moraliskt ansvar eller skuld som vanligtvis karaktäriserar berättelser om mutor och bestickning. Därför antar inte heller redovisningen en ursäktande form utan mer en konstaterande sådan. Jämförelsen mellan Sverige och andra nationer kan också medföra konstruktionen av en bild av Vi som mutande men på ett sätt som framställer mutan som ofrånkomlig. Det redovisade kravet och utsagan ”så är det” gör att utsagan framställs som en objektiv observation av verkligheten och inte som en subjektiv åsikt (Holmqvist & Holšánová 1996:11).

Retoriken kan kännas igen som en form av kulturell essentialisering där nationella beteckningar får beskriva ”olikhet”. Skillnaden aktualiseras för att beskriva att den internationella affärsverksamheten ställer andra krav än den svenska. De nationella exemplen ges som ett sätt att framställa mutan som självklar i det internationella affärlivet. Att just Indien och Pakistan används som exempel på ”olikhet” och stereotypiseras negativt kan förstås som en aktualisering av en specifik diskurs i vilken konstruktioner av åtskillnad förekommer. Bilden korrelerar med bilden av Orienten som västerlandets diskursiva ”andra” som Edward W. Said visar i *Orientalism* ([1978] 2000). Det här sättet att konstruera åtskillnad upprätthåller och reproducerar diskursen kring väst och ”de andra” samt ger en normaliserad bild av maktförskjutningen mellan skapade grupper.

5.4 ”Fler mutor med ökad invandring”

Korruption beskrivs i en intervju som ett problem som kan komma att öka i Sverige. Det är åklagaren Yngve som resonerar om hur tjänstemän på myndigheter i framtiden kan komma att mutas:

Yngve: Ja att det kommer å öka att ja tjänstemannakorruption åå, alltså i och med att vi är med i EU med så har vi ju fått, olika kulturer. Man ser ju redan hur hur EU fungerar med, med ganska yviga, yviga, vad heter det, ersättningar för ol- reseersättningar och bostadsersättningar [...]. Det är ju lite olika kultur- man här på Frankrike hela tiden hur hur, företag har, betalat in pengar till partikassorna för att komma i åtnjutande av olika förmåner. Och, å å med den sto- med den stora invandringen som vi har med med deras kulturer så, det är int- jag säger ju inte att vi är helgon här som, om man säger stopp vi tar inga pengar utan, det finns alltid det finns ju alltid ett svart får i i alla, på alla nivåer va' så att. Förr eller senare så kommer det nog å å visa sig att, nån har tagit en en muta.

Jag vill uppmärksamma olika aspekter i intervjupersonens sätt att konstruera bilden av möten mellan människor som problematiska.

Intervjupersonen framställer utsagan som en objektiv betraktelse av ett fenomen genom att använda uttryck som ”det är ju lite olika”. Konstaterandet gör att bilden av att mängden mutor kommer öka i Sverige på grund av ökad invandring framställs som en ”sanning” och inte som en subjektiv uppfattning om världen.

Kultur beskrivs i reifierade termer, nämligen som något en person bär med sig eller något ”vi har fått”. På så sätt förklarar Yngve att det kan tänkas bli problem med ökad invandring. Med en kulturell förklaring kan intervjupersonen undvika att säga att det är invandrare som individer som kan komma att utgöra ett problem. Det framtida mutproblemet beskrivs ligga i mötet mellan kulturer. Detta gör mutan opersonlig varför den kan beskrivas som en objektivt observerad företeelse utan att riskera att nedvärdera en särskild grupp. En sådan omskrivning gör att Yngve kan säga att invandring är problematisk utan att framstå som fördomsfull och främlingsfientlig. I redovisningen av mutor blir kultur ett beskrivande ord som i sig förklarar förekomsten av dessa. Det implicerar också vad som inkluderas och exkluderas i ett svenskt Vi.

Intervjupersonen backar från den kontrasterande konstruktionen av nationer och kulturer när han beskriver att någon av Oss också kommer att ta emot en muta. Reträtten kan ses som ett sätt att förmildra tidigare generaliserande uttalanden och visa att svenskar inte är bättre än andra. Den ohederlige svenske tjänstemannen existerar men användningen av uttrycket ”det svarta fåret” signalerar att detta avviker från normen. Att någon kan tänkas ta en muta motiveras inte genom

den svenska kulturen. Mutor i EU beskrivs som kulturellt betingade handlingar medan mutor i Sverige beskrivs som avvikelser från det normala (jfr de los Reyes *m fl* 2002:24). Genom att inte beskriva det svenska i termer av kultur tillskrivs kultur och bilden av den som problematisk, ”de andra” (Ehn 1993:249f.).

Konstruktioner av åtskillnad ger här upphov till en stereotypiserad negativ bild av ”andra” där mötet mellan Vi och Dom beskrivs i termer av att brott kommer öka. Sätten att konstruera åtskillnad på, möjliggör att invandring kan framställas som en risk (jfr Bredström 2002:183). Wetherell & Potter (1992:137) visar att kultur framställt som naturlig skillnad mellan grupper av människor använt på det här sättet också döljer och normaliserar samhälleliga dominansförhållanden. Därmed kan konstruktioner av åtskillnad komma att återskapa social differentiering i samhället.

5.5 Ovilja till identifikation med det svenska

Intervjumaterialet visar på att konstruktioner av åtskillnad kring nationer också kan användas för att konstruera en kritisk bild av Sverige. När Bengt återger den så kallade Boforsaffären konstrueras en bild av svenskar som rentav de största bestickarna:

Bengt: Men alltså, om vi tittar krasst på det va', så är det väl så att Sverige. I Indien så har man ju ett, ordet ”Bofors” har ju både bild och betydelse i Indien, betyder ju eller ju tydligen likställt med ordet muta. Alltså det är, man säger ”Bofors” så betyder det ”stor muta”. [...] [M]an sålde dom här grejerna till Indien, så var det väl ganska uppenbart att det skett mutor av enorma belopp. Och dom beloppen kan ju omöjliga ha, transfererats över till alla dom här mellanhänderna å till dom slutliga mottagarna och så. Det var ju indiska staten som köpte och svenska staten som sålde, sen vidare då bolag på olika sätt. [...] Det var Indien som upptäckte att det var folk som hade, hade tjänat pengar på detta. Då var det ju så att konkurrenterna, dom här andra vapensystemleverantörerna, dom fick ju klart för sig att svenskarna var dom bästa på att muta.

Konstruktioner av åtskillnad används för att återge en negativ bild av Sverige. Det som skiljer den självkritiska användningen åt från den självupphöjande är sättet på vilken den självkritiska inte berättas utifrån en historia om Vi och Dom. När det nära beskrivs med positiva ordalag finns i det övriga materialet en tendens att använda Vi. Det ger en signal om att intervjupersonen gör en gränssättning som inkluderar honom själv. I berättelsen om Vi känner intervjupersonen igen sig. Här används dock ”svenskarna” för att beskriva viken grupp som har mutat. Det signalerar en distans mellan intervjupersonen och den beskrivna gruppen. Även den kritiska blicken implicerar

ett avstånd mellan den beskrivna handlingen och intervjupersonen. Detta tydliggörs också i en närmare beskrivning som Bengt gör av hur mutorna gick till:

Bengt: [Palme] var ju statsminister. Han hade ju ingått, huvudavtal direkt med Gandhi som var premiärminister i Indien på den tiden. Å, och, så att det är klart att dom, har varit med på det här. Hur skulle man annars kunna ingå dom avtalen? Varför skulle man muta, om dom hade varit överens, så att säga så hade ju dom, det är klart att dom har känt till att det har varit mutor[.]

Gruppen Dom omfattar statliga agenter och regeringsmedlemmar. Trots att Bengt använder svenskar för att beskriva vilka som mutar, implicerar användningen av Dom att han inte talar om svenskar i allmänhet utan om en avgränsad grupp. I den självkritiska bilden framträder därför nödvändigtvis en nyanserad bild av vem inom en nation som mutar. Bilden konstrueras inte genom nationella stereotyper, vilket var fallet med de självupphöjande berättelserna.

Konstruktionen av åtskillnad möjliggör således utsagor om verkligheten som inte korrelerar med eller understödjer diskursen om "the West and the Rest" (Hall 1992). Därmed tycks det vara möjligt att konstruktioner av åtskillnad också kan användas för att förändra den samhälleliga ordningen.

6. MUTOR I SVERIGE

Berättelsen om Sverige och mutor antar nya former när intervjupersoner pratar om mutor i det svenska samhället. Intervjupersonerna har tidigare pratat allmänt om mutor som vanliga och ovanliga i Sverige respektive andra länder. Trots detta finns konkreta erfarenheter av mutor i Sverige. Mutor redovisas och förklaras genom att konstruera och hänvisa till olika grupper i Sverige. Beroende på inom vilken grupp mutan äger rum, förklaras orsaken till den olika. Berättelsen om mutan är beroende av sin sociala kontext. Än en gång används åtskillnad och stereotyper för att berätta om mutor, men nu i Sverige.

6.1 Politikern: den aningslösa

Jag ber åklagaren Yngve fundera över hur anmälda mutärenden står i relation till de mutor som inte anmäls. Yngve berättar att han tror att det förekommer i större utsträckning än vad som syns i statistiken:

Yngve: Ja. Mm. Jag tror ju jag tror nog att det förekommer va'. Det tror jag faktiskt. [...] Jag tror att det är så mycket politik i Sverige va'. Det är ju långt ner i i nivåerna som mycket är politiskt styrt med församlingar. Så jag tror jag nog att att, det kanske mer kanske aningslöst eller att att dom är rätt villiga politiker, blir erbjudande saker å, tackar ja till det. Kanske utan att reflektera över att det är fel. Å jag tror ju inte att det finns en en sån här tjänstemanna-korruption som det finns, kanske i Ryssland å kanske nere vid Medelhavet. Tror jag inte att den är att det finns på det viset. Det är väl mer en i så fall en aningslös politikerkorruption. Att dom är att dom inte begriper att dom att det är fel att göra på det här viset.

Den stereotypa bilden av den svenska politikern kontrasteras mot en stereotyp bild av myndighetspersonal i Ryssland och i länder runt Medelhavet. Konstaterande förklarar redovisande också förekomsten av mutor. Skillnaden mellan länderna betonas genom framställningen av att svensk myndighetspersonal inte är mutad jämfört med bilden av att "andra" är det.

Den svenska politikern beskrivs som "aningslös" och naiv som tar emot gåvor som kan betraktas som mutor. Den omsorgsfullt utarbetade förklarande redovisningen fungerar förmildrande eftersom den genom att förklara en bakomliggande orsak också manar till förståelse. Yngves berättelse om mutade svenska politiker utgör en elaborerad förklarande

redovisning på ett moraliskt tveksamt beteende och ämnar påverka en tolkning av handlingen som ett sådant (Buttny 1993:1).

Den kulturella intimitet som föreställs finnas i en nation (Herzfeld 1997:3) kan hjälpa oss att förstå varför politikerns handlande inte fördöms utan istället beskrivs i en form som manar till förståelse. Den kulturella intimiteten skapar närhet och den negativt laddade stereotypa bilden av den svenska politikern mjukas upp med förklaringen ”aningslöshet”.

En sådan ursäktande förklarande redovisning hittar vi inte i beskrivningen av utländska tjänstemän som tar mutor. Det är en handling som inte förklaras eller erbjuds en omtolkning av händelsen utan istället konstateras och därför inte heller ursäktas. Kontrasten som påvisas är därmed också hierarkisk på ett moraliskt plan: utländska tjänstemän redovisas konstaterande ta mutor, svenska politiker beskrivs i en elaborerad förklarande redovisning, ta mutor av icke beräknande skäl.

6.2 I den kriminella världen: ett sätt att leva

Mutor placerade i en kriminell kontext möjliggör andra sätt att tala om mutor. När åklagaren Bengt pratar om den kriminella kontexten sker det genom att avskilja den från den ”vanliga”:

Bengt: Alltså jag vet inte riktigt hur, hur det här ser ut va'. Alltså, jag uppfattar nog att dom flesta mutorna handlar egentligen alltså om det, det är dels den här vänskapskorruptionen som jag tror är väldigt rikligt utbredd, alltså den är bland vanligt folk, och det är okej att man, så att säga den allmänna folkmeningen, gynnar sina kompisar och vänner, å, det tror jag va'. Sen tror jag, att där är en annan sak, alltså den biten, den oseriösa verksamheten, alltså den av kriminella personer. Där kan man ju mycket väl tänka sig att man betalar det som, om jag vill ha en förmån så betalar jag för den förmånen. Och, det är deras sätt att umgås, dom pröjsar till varandra, så att säg va'. Och det, inom den världen så förekommer ju då massor med mutor då naturligtvis.

Inledningsvis pratar Bengt om vänskapskorruption som utbredd bland allmänheten. Beskrivningen kräver en gräns mellan bilden av det allmänna och undantaget: en kriminell värld. Avgränsningen mellan grupper syns i sättet att benämna det som olika världar. Världarna kommer sedan att kontrasteras mot varandra. Den kriminella världen redovisas som oseriös verksamhet där mutor blir ett sätt att umgås. Detta blir en kontrast mot konstruktionen av den ”vanliga” världen där vänskapskorruption beskrivs som vanlig men som inte framställs som mutor i den bemärkelsen. Det blir möjligt att tala om att mutor florerar i hög grad i Sverige, utan att tala om det som ett allmänt utbrett fenomen. I intervjun skapas också en gräns mellan olika former av affärsverksamhet, men det är en gräns som är svårare att definiera:

Bengt: [...] Det tror jag att det är, i såna fall, när man är beredd att betala någon dossör för att få ut, en pryl, så är det nån form av muta. Men... Alltså det är lite svårt, man kan ju inte klassificera all affärsverksamhet med ett vinstintresse som mut-, alltså det är det ju inte, men alltså om man. Om jag betalar dig om du är VD i ett bolag, och jag betalar dig och stoppar pengarna privat i din ficka, trots att du så att säga företräder bolaget. Då, har man väl gått över gränsen för vad en muta, för då har jag ju, så att säga, betalat dig personligen för att du ska gynna mig eller mitt företag och så, och då har man ju sysslat med det. Det, det tror jag förekommer rätt mycket, men det är ju den här oseriösa handeln va', som den ekonomiska brottsligheten fungerar, och där florerar ju den här typen av saker naturligtvis.

Bengt nämner ett exempel på hur en muta kan se ut i den kriminella världen. När han sedan börjar tänka på hur handel ser ut i "all affärsverksamhet" blir det svårare att beskriva vad som utmärker den kriminella. Gränsen blir suddigare och han tar ytterligare ett exempel för att poängtera skillnaden mellan den oseriösa handeln och den seriösa. Genom att sätta den gränsen blir det återigen möjligt att tala om att mutor är utbrett inom den kriminella världen men också avgränsat till den.

Mot slutet av det översta citatet påvisar Bengt att mutor i den kriminella världen är ett sätt att umgås. Det är något han också återkommer till längre fram:

Bengt: Det, det är väl deras, alltså dom har ett sätt att leva. Jag tror ju att dom här mutbrotten, alltså dom som fungerar, dom lever i den miljön, alltså va'. Dom har, det är inte mutorna som är det centrala utan det är annan brottslighet som är den centrala, så ingår detta bara som ett led.

Genom att avgränsa företeelsen till en särskild värld går det också att beskriva vad som händer inom den världen. Mutor redovisas inte som särskilt dramatiska eller moraliskt problematiska utan konstateras förekomma som ett led i annan brottslighet. Genom att framställas som nödvändig på ett sätt som vi känner igen från berättelsen om mutor som nödvändiga i internationell affärsverksamhet, antar den förklarande redovisningen en konstaterande form.

Bengt beskriver att mutor handlar om ett sätt att leva i en särskild miljö med ett särskilt sätt att umgås. Vi kan förstå det som att Bengt beskriver en annan värld och en annan kultur genom vilken det blir möjligt att förstå varför Dom mutar. Gränsen mellan Vi och Dom är aktualiserad för att kunna avgränsa och för att kunna prata om mutor som vanliga i en specifik värld. Därmed möjliggöra konstruktioner av åtskillnad samtal om mutor i Sverige utan att beskriva att det är Vi som mutar.

6.3 Andra i Sverige: kulturellt beteende?

Kultur i samband med konstruktioner av åtskillnad används av intervjupersonerna på olika sätt för att förklara och motivera mutor. Polisen Ulf berättar om ett fall i vilket ”kultur” åberopas som relevant för fallets rättsliga utveckling:

Ulf: Nej det enda är ju att, den här anmälan har kommit. Vad som ligger bakom den vet man inte heller det är ju, en kille av en annan kultur, som bara då slänger av sig ”Äh du får tusen kronor om du godkänner mig”. Det behöver kanske inte ligga nåt mycket bakom det va’. Så direktiven från åklagarn då till att börja med det är ju då hur han uppfattade detta den läraren som fick erbjudandet. Är det ett seriöst menande erbjudande eller hur är det va’? Men egentligen, ur brottssynpunkt så är ju det bestickning va’. Att han försöker då muta. [...] Jag vill alltså ge honom, tusen kronor för att bli godkänd för körkortet. Äh, jag skulle kunna tänka mig att utredningen ramlar för att, det går inte å bevisa att det har funnits det här uppsåtet bakom va’ utan det har vart en sån här avslängt ”Ja ja men ge mig, ett körkort så får du tusen kronor”.

I Ulfs berättelse av händelsen framhålls att bilden av den misstänktes kulturella olikhet utgör en förklaring när mutan redovisas. Intervjupersonen föreslår att det är den kulturella skillnaden som har skapat situationen. Därför framställs det också som relevant att ta hänsyn till detta för att bedöma om händelsen ska uppfattas som ett brott eller ej. Kultur gestaltas som en förmildrande omständighet och som en faktor som gör det svårt att visa om mutan är seriöst menad eller inte. Intervjupersonen talar utifrån en stereotyp bild av en tänkt ”annan” kultur. Det konstrueras en specifik grupp människor som beskrivs agera så (Hylland Eriksen 1993:34). Därmed avskiljs också mutan från den ”svenska” kulturen.

Att använda sig av en välvillig men stereotypiserande bild av en person från en ”annan” kultur skapar på detta sätt diskursivt skillnad mellan grupper av människor. Åklagaren Yngve aktualiserar en tanke om olika kulturer som en förklaringsmodell för att redovisa tolkningar av vad som händer aktörer inom rättsväsendet nu och i framtiden:

Yngve: Äh jag tror inte det är så avlägset att man så, vet ju, advokater, i den här stan som som, som tack- alltså det blir ju inte mutbrott men alltså grejen är ju härfin hela tiden. Som tack för hjälpen för att dom har hjälpt, nån i ett asylärende, då kanske har fått fyra flasker, albanskt brännvin eller, ja stora blombuketter sånt där va’. Så att, i och med alltså. Jag säger ju inte att att invandrarna gör det men det finns ju vissa, det finns ju vissa, kult- kulturer där det det faktiskt är kutym att att man ger en tjänsteman nånting som tack för hjälpen. Å man tar väl den sedvänjan med sig hit. För man vet ju inte hur det fungerar här. Och är det som

tack för hjälpen ja, då må det vara hänt va'. Men är det för att du ska få nånting och tack-tackar för hjälpen ja då är vi genast på en muta så att. Man ska nog inte ta det med en klackspark utan det är ett problem som kanske kommer. Vi har ju problem här ibland när vi får, säg att, vi har en våldtäktsrättegång när när offret, vill tacka för hjälpen och hon skickar en kartong choklad. Det tar vi inte emot själva utan då ställer vi ut det så får alla äta utav den va'. Så att, vi kan ju egentligen inte acceptera eller får egentligen inte acceptera nåra nåra som helst, bidrag.

Sättet på vilket nationell identitet, invandrare och kultur används kräver en retoriskt svår balansgång mellan olika sociala koder. Kulturell skillnad konstateras som ett faktum och används för att förklarande redovisa mutor. Att den beskrivs som problematisk medför att Yngve riskerar att uppfattas som någon som tycker att invandring är av ondo. En sådana generaliserande bild av invandrare synes vara socialt problematiskt att framställa.

Aktualiserandet av den kulturella skillnaden gör att Yngve kan påpeka skillnad utan att göra den personlig. Det blir därför möjligt att framhålla att invandrare ger mer gåvor än svenskar. Skillnaden i kulturer beskrivs innebära en okunskap om "hur det fungerar här", och kultur blir en förklaring till varför en person agerar på ett speciellt sätt. Yngve beskriver gåvor som problematiska och tycks avslutningsvis vilja förstärka den bilden. Den avslutande delen av utsagan fungerar också för att tona ner den generaliserande bilden av "andra" kulturer genom att visa på att det händer "här" också.

Att en invandrare respektive ett offer för sexuellt våld ger en gåva till myndighetspersonalen förklaras emellertid redovisande på olika sätt. I det första fallet konstrueras gåvan som kulturell, vilket också innebär att den framställs som systematiskt förekommande. I det andra fallet beskrivs inte händelsen som del i någon systematik, utan som en enskild händelse där någon vill tacka för hjälpen. Gåvan från våldtäktsoffret syftar därför till att beskriva en annan typ av gåva, vars förklaringsgrund inte utgörs av kultur, utan rätt och slätt tacksamhet. Kultur används som en förklarande faktor i sig till gåvor. Tacksamhet som förklaring ger en mer personlig och ingående förståelse av varför någon ger en gåva.

Den ensidiga aktualiseringen av kultur för att förklarande redovisa mutan, implicerar en bild av kultur som något "de andra" har. Konstruktionen av åtskillnad gällande kultur använder föreställningen om kulturell skillnad som problematisk. En sådan konstruktion av åtskillnad normaliserar och reproducerar därmed samhälleliga maktförhållanden mellan Vi och "de andra". Anna Bredström (2002:188) visar hur kulturell rasism skapas enligt samma logik och retorik.

Konstruktionen av "invandrare" kräver den språkliga motparten "svenskar". Den kan därför förstås som osynligt närvarande i citatet. Homogeniseringen och kontrasteringen av "invandrare"

innebär en gränsdragning kring vad som ingår i det ”svenska”. Gränsmarkeringar som ”albanskt”, ”invandrare”, ”kultur”, ”hit” och ”här” fungerar för att väva samman nation, etnicitet och kultur och skapa en homogen bild av ett samhälle (Mulinari (2002:114).

7. GÅVAN SOM EN PERSONLIG ANGELÄGENHET

Den generella bilden av Sverige och mutor tenderar att beskriva en nation som är fri från mutor. Det ringa antal mutor som trots allt förekommer begränsas i framställningarna till att beröra vissa avgränsade grupper av människor och händelserna redovisas då med varierande förklaringar. När poliser och åklagare relaterar till personliga erfarenheter av mutor och gåvor har de stereotypa, generaliserande resonemangen förbytts i nyanserade och känsliga framställningar.

7.1 Gränsen mellan muta och gåva

Polisen Sven och jag diskuterar möjligheten att en polis skulle kunna bli mutad. Sven kommer att tänka på något som hände i samband med att poliserna i hans distrikt fick rabatt när de handlade på en restaurang. Händelsen som han berättar om, återges på grund av dess mutliknande karaktär, men den beskrivs inte som en muta per se. Sven berättar att när affärsinnehavaren blev föremål för rättslig granskning, så förväntade han sig att polisen skulle se mellan fingrarna med tanke på hans generösa måltidspriser:

Petra: Så det blir inte skuld- att man känner nån skuld känsla liksom att ”Ja men du har ju vart sjysst”?

Sven: Nej det gjorde jag inte tvärt om. Det har nästan vart tyckte, från polisernas sida så tyckte man nästan att det va'. Det var elakt av honom att göra så. Att bara tro att man skulle kunna muta oss. ”Å att jag betalar men ni får handla billigt här så ni ska låta mig va ifred.” Vilket får till följd att det, uttalas det så är det väl snarare så att det är tvärt om. [...] Alltså den nivån har det nog alltid vart sådär mutor- Jag tror inte man som enskild polis man har upplevt det som muta. Utan man-

Petra: Hur upplever man det?

Sven: Nej det är väl bara så att det är väl snällt av dom att ge rabatt. Å så har man handlat där för att då- är billigt va'. Men, å det tror jag också man har alltså lagstiftsmässigt så är det väl rätt så svårt att dra gränser när man, såna hära enkla rabatter. Det är nog inte ansett som muta.

Affärsinnehavarens uppträdande kopplas först till ett beteende som framställs och uppfattas som snällt. När vänligheten därefter blir villkorad av affärsinnehavaren framstår rabatten som mutförsök.

Sven påtalar svårigheten med att lagstiftningsmässigt dra gränser kring vad som egentligen är en muta. Om det inte finns någon gräns mellan vad som kan ses som en gåva respektive en muta blir både lagen och polisens agerande problematiskt.

Att kunna göra skillnad på gåva och muta är fundamental för den västerländska kulturen och dess samhällen. Det syftar till att kunna fördöma en form av gåvor men försvara en annan (Noonan 1984:xxf.). Genom att tolka snarlika handlingar som polära, blir det möjligt att kulturellt godkänna vissa former av ”gåvor” men inte andra. Dessa skilda definitioner gör att gränsen mellan vad som klassas som en muta respektive gåva blir glidande och det blir möjligt att beskriva mutor som gåvor och tvärt om. Beskrivningen av affärsinnehavarens uttalade förväntningar på särbehandling skildrar glidningen från en godkänd gåva till en icke godkänd muta. Glidningen förstärks av intervjupersonens beskrivning av polisernas uppfattning om honom som snäll/elak. Aktualiseringen av känslor tjänar också som förklarande redovisning av polisens agerande i fallet.

7.2 Berättelser om att ta emot gåvor

Några åklagare berättar om hur de utifrån sin yrkesposition får gåvor från privatpersoner. Åklagaren Ingvar berättar om myndighetens policy att aldrig ta emot sådana gåvor:

Ingvar: Nej men alltså jag tycker nog ändå att det finns med i bilden här att, vi ska, inte, ens ge någon ett tillfälle att, misstänka att vi har, gjort nåt otillbörligt va'. Utan nu och då är ju det är ju den enda raka linjen det är ju att, vi gör vårt jobb vi, något annat gör vi inte. Så vi tar inte emot några gåvor eller liknande i efterhand även om folk tycker att vi har gjort nånting bra.

Därefter återger han en personlig erfarenhet som får tjäna som exempel på regelns undantag:

Ingvar: [...] Om om det sen kan det ju va', man ska inte säga generellt för sen kan det ju hända, jag själv att jag har fått ett badlakan en gång, som jag behöll faktiskt men då hade domen vunnit laga kraft och det var långt efteråt. Å dom kom och tyckte jag hade. Det kändes, lite löjligt att, förpacka det här badlakanet och skicka tillbaka men det var ett vänligt brev där dom tackade för, för den förståelse dom hade fått för sina synpunkter och liknande. Å jag tycker att det, kunde nästan såra dom att skicka tillb- Men det var ju ett begränsat värde. Men hade det däremot vart nånting, mer värt så hade det ju gått tillbaka direkt.

Ingvar beskriver en för honom obekvämlig situation i vilken han tvingas förhålla sig till två motstridiga koder. Han förhåller sig till en professionell kod som beskriver hur åklagare ska verka för att utföra sitt arbete utan påverkan. Men hans personliga upplevelse av att få en gåva beskriver hur en social kod också spelar roll för hur han tolkar händelsen. Ingvars beskrivning

kan ses som att han även förhåller sig till en kod om ”hur man betar sig”. Den kan förstås som en kulturberoende social sådan som gör det svårt för honom att lämna tillbaka gåvan. Ingvar alternerar mellan dessa båda i försöket att förklarande redovisa gåvor till tjänstemän.

Den aktualiserade sociala koden blir en ingående förklarande redovisning när Ingvar återberättar händelsen. Den avslutande poängteringen av gåvans ringa värde kan förstås som ett sätt att förstärka förklaringen och befria honom från skuld. Den förklarande redovisningen utgör försvar gentemot den otvetydiga policyn att inte ta emot gåvor som Ingvar själv redogör för. Förklaringar och ursäkter blir därför medel för att förklara hans agerande som går emot policyn. De förklarande redovisningarna signalerar också vilka underförstådda antaganden om rätt och fel som finns i den specifika kulturella kontext Ingvar befinner sig i.

En annan strategi för att lösa spänningen mellan den professionella koden och den sociala är genom att göra gåvan opersonlig. I följande citat har en intervjuperson ringt upp en kollega under pågående intervju. Han vill höra kollegans synpunkter på hur myndigheten förhåller sig till gåvor till tjänstemän:

Kollega: Nej men inte annat än att vi är oerhört restriktiva till [gåvor till åklagare]. [...] [S]å tar dom flesta inte emot det eller man lägger ut till- [...] Men jag tror inte att det skulle aldrig kunna komma upp till den gränsen men dom flesta gör nog så att man lägger ut det till gemensamt beskådande i lunchrummet och så där.

Strategin att lägga ut gåvan i lunchrummet gör den opersonlig och utgör en kompromiss mellan den professionella och sociala kodens logiker. Åklagaren behöver inte känna sig oartig genom att skicka tillbaka gåvan samtidigt som hon eller han inte kan anklagas för att ta mutor. Det kan tolkas som att gåvan fortfarande är personlig men att den nu ställs till alla på myndigheten vilket gör att dess värde spädes ut på ett stort antal personer. Vi kan också förstå det som en strategi att göra gåvan opersonlig genom att betrakta den som given till myndigheten. Myndigheter i sig är inte mutbara, bara människorna i dem.

I den nära berättelsen om den problematiska gåvan träder nyanser och förklarande omständigheter fram. Det gör att handlingens betydelse förändras och dess moraliska implikationer nyanseras.

8. SAMMANFATTANDE SLUTDISKUSSION

I samtal kring mutor framträder konstruktioner av åtskillnad som centrala för att tala om mutor i generella ordalag. Genom åtskillnad skapas möjligheten att tala om en förseelse som intervju-personerna hade liten praktisk erfarenhet av i sitt arbetsliv. Konstruktioner av åtskillnad gör att avgränsade grupper konstrueras, utifrån vilka muthändelser sedan diskuteras.

Gränser markeras genom att beskriva grupper i termer av nationer, nationell tillhörighet och kultur. Sverige beskrivs som en kulturell och nationell enhet med ett specifikt förhållande till mutor i jämförelse med andra sådana enheter. Åtskillnad används också för att tala om mutor inom nationen. Då aktualiseras det för att konstruera grupper och grupptillhörigheter.

Referenser till ett Vi inkluderar berättaren själv medan referenser till Dom används när berättaren ställer sig utanför nämnd kategori. Därmed kan användandet av Vi och Dom också ses som ett sätt att markera identitet och tillhörighet. Användandet av uttrycket ”svenskar” används dock inte alltid synonymt med Vi och utgör inte automatiskt en identifikation med det epitetet. Gränser som aktualiseras och åberopas genom åtskillnad är istället temporära och föränderliga. Det gör att definitionen för vilka som ingår i den konstruerade gruppen skiftar beroende på vilken funktion gruppbeskrivningen fyller i berättelsen.

Konstruktioner av grupper genom konstruktioner av åtskillnad är en form av social praktik. Att konstruera grupper av människor i syfte att ge en bild av mutor, skapar och/eller bevarar också dessa grupper. Berättelser om mutor tenderar att anta en värderande ton i bedömningen av olika grupper. Materialet visar att svenska förhållanden, i berättelser om Sverige, ”svenskar” och ”andra”, har en benägenhet att värderas som bättre än ”det andra” som utgörs av andra nationer, etniciteter och kulturer. En konstruktion av ett bra Sverige kräver en konstruktion av en sämre ”andra”. På samma sätt kräver konstruktioner av ”svenskar” som icke mutande jämförelser med ”andra”. En sådan generaliserande värdering är emellertid socialt problematisk att framhålla och intervju-personerna tillämpar olika retoriska strategier för att genomföra den.

Att använda stereotyper konstruerar grupper som homogena beträffande egenskaper. Det tenderar att, oavsett positiv eller negativ användning, fastställa bilden av människor som ”olika” och som låsta i vissa positioner. Stereotypa konstruktioner av grupper fyller en förklarande funktion i redovisningar av varför en person besticker eller tar en muta. De förklarande redovisningarna varierar beroende på vilken grupp en person antas tillhöra och vilken stereotyp bild av gruppen som konstrueras.

Materialet visar tendensen att förklarande redovisningar, som utgår från åtskillnad, företrädesvis antar två karaktärer. Det är dels de redovisningar som innehåller elaborerade förklaringar till det inträffade, det vill säga när intervjupersoner omsorgsfullt försöker finna motiv till mutan. Konstruktionen av svenska politiker som aningslösa kan ses som en sådan elaborerad förklarande redovisning. Dels förekommer redovisningar av mutor där dessa lämnas omotiverade och mer framstår som ett konstaterande av faktum. Ett exempel på en konstaterande redovisning kan vi känna igen i fastställandet att affärsverksamhet med Indien och Pakistan kräver mutor.

Redovisningarnas beskaffenhet formar berättelser om mutor. Den elaborerade förklaringen ger en förståelsens bild av mutan, vilket gör det svårare att moraliskt fördöma den. Den representerade gruppen framstår därmed som mindre omoralisk. När representation av en grupp används i sig för att konstaterande redovisa en förekomst av mutor presenteras händelsen och gruppen utan försök att nyansera den moraliska problematiken. Istället fastställs gruppen som mutande, vilket öppnar för en större möjlighet att se ett agerande som omoraliskt och därmed värdera gruppen som ”sämre”. Vilken karaktär redovisningen antar innebär att grupper representeras som mer eller mindre moraliska/omoraliska.

Jag ställde mig inledningsvis bland annat frågan om redovisningarnas karaktär var bundna till om mutor ägde rum långt borta eller om de ägde rum i intervjupersonernas närhet. Jag fann frågan mer komplex än så. Den konstruerade gruppen skapas och representeras som moralisk/omoralisk beroende på hur mutan förklarande redovisas. Konstruktionen korrelerar ofta, men inte nödvändigtvis, med bilder av nationalitet eller kulturell tillhörighet. Utöver närhet och avstånd till mutan, framstår exempelvis lojalitet med en yrkesgrupp som en anledning att försöka påverka bilden av den omoraliska mutan.

Användandet av gruppstillhörighet på ett konstaterat eller elaborerat förklarande redovisande sätt, signalerar graden av vilja att förändra bilden av den som mutar som omoralisk. Därmed framstår olika samhällsliga grupper som mer eller mindre moraliska i berättelser trots att handlingarna är snarlika eller desamma. När ”andra” beskrivs som mutande och ”olikhet” konstateras och därmed konstrueras som en förklaring i redovisningar av mutor, bidrar konstruktionen till en negativt stereotypifierande bild. När dessa ”andra” utgör en samhällsligt underordnad grupp, bidrar skapandet och representation av dem som mindre moraliska, till reproduktion av samhällsliga dominansförhållanden. De till synes flexibla konstruktionerna av åtskillnad får materiella konsekvenser i form av ojämlika maktförhållanden. Diskurser som syftar till att skapa åtskillnader får konsekvenser för hur makt och medel fördelas i samhället. Konstruktioner av åtskillnad aktualiserade i den formen är därför problematiska.

Värderingar av samhällen, som framkommer i materialet, tenderar att korrelera med en ideologisk konstruktion som normaliserar dominansförhållanden dels i det svenska samhället och dels i Sveriges förhållande till andra länder. Vad som dock framkommer i det empiriska materialet är att representationer av grupper, skapade genom konstruktioner av åtskillnad, inte nödvändigtvis korrelerar med samhällsliga dominansförhållanden, utan också kan användas för att konstruera kritik mot det dominerande. Till exempel händer detta i berättelsen om Sverige och Indien i redovisningen av Boforsaffären.

Konstruktioner av åtskillnad kan således användas på ett sätt som skapar bilder av verkligheten som kan medföra att samhällsliga maktförhållanden omdanas. En sådan aktualisering kan tolkas som subversiv. Diskurser som inkluderar åtskillnad fungerar därför inte bara reproducerande av dominansförhållanden, utan kan kanske också skapa möjligheter att förändra dessa. Möjligheten till förändring är en aspekt som teoretiska resonemang kring konstruktioner av åtskillnad, förda av bland andra Avtar Brah och Stuart Hall, tenderar att glömma bort.

REFERENSLISTA

Litteratur

- Adelswärd, Viveka (1997) Berättelser från älgpassen. Om metoder för att analysera jaktberättelsers struktur, poäng och sensmoral, i Hydén, L-C & Hydén M (red) *Att studera berättelser*. Stockholm: Liber.
- Althusser, Louis (1976) *Filosofi från proletär klassståndpunkt*. Kötchen: Bo Cavefors Förlag.
- Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities. Reflections of the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Andersson, Staffan (1999/62) *Hederlighetens pris – en ESO-rapport om korruption*. Finansdepartementet Ds. Stockholm: Regeringskansliets offsetcentral.
- Andersson, Staffan (2002/1) *Corruption in Sweden. Exploring Danger Zones and Change*. Akad. avh. Research Report. Department of Political Science, Umeå University.
- Becker, Howard S (1998) *Tricks of the Trade. How to Think about Your Research While You're Doing It*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Billig, Michael (1996) *Arguing and Thinking. A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: University Press
- Brah, Avtar (1996) *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. London: Routledge.
- Bredström, Anna (2002) Maskulinitet och kamp om nationella arenor – reflektioner kring bilden av "invandrarkillar" i svensk media, i de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red) *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Buttny, Richard (1993) *Social Accountability in Communication*. London: Sage.
- Börjesson, Mats (2003) *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (2002) Introduktion – Maktens (o)lika förklädnader, i de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red) *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Ehn, Billy (1993) Nationell inlevelse, i Ehn, Billy, Frykman Jonas & Löfgren, Orvar *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Elias, Norbert & Scotson, John, L ([1965] 1994) *The Established and the Outsiders*. London: Sage.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (1995) *Critical discourse analysis: the critical study of language*. New York: Longman.
- Foucault, Michel ([1969] 2002) *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv Förlag.
- Hall, Stuart (1992) the West and the Rest: Discourse and Power, i Hall, Stuart & Gieben Bram (eds) *Formations of Modernity*. Cambridge : Polity Press in association with the Open University.
- Herzfeld, Michael (1997) *Cultural Intimacy. Social Poetics in the Nation State*. New York: Routledge.

- Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1997) *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmqvist, Kenneth & Holšánová, Jana (1996) "Jag längtar efter svensk kvalitet och tänkande..." *Hur vi använder kategoriseringar i samtalet*. Lund University Cognitive Studies – LUCS, 49.
- Hylland Eriksen, Thomas (1993) *Etnicitet och nationalism*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Jacobsson, Katarina (2000) *Retoriska strider. Konkurrerande sanningar i dövärliden*. Akad. avh. Lund: Palmkrons Förlag.
- May, Tim (1997) *Social Research. Issues, Methods and Process*. Buckingham: Open University Press.
- Mulinari, Diana (1999) Vi tar väl kvalitativ metod – det är så lätt, i Sjöberg, Katarina (red) *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Mulinari, Diana (2002) Om det behövs blir vi uppkäftiga, i de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red) *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Mulvey, Laura (1995) Eftertankar om 'Spelfilmen och lusten att se', inspirerade av *Duell i solen*, i Andersson, Lars Gustaf & Hedlin, Erik (red) *Modern filmteori 2*. Lund: Studentlitteratur.
- Noonan, John T. Jr (1984) *Bribes*. Berkely, Los Angeles: University of California Press.
- Potter, Jonathan (1996) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.
- Reisman, Michael W (1979) *Folded Lies. Bribery, Crusades, and Reforms*. New York: The Free Press.
- Sahlin, Ingrid (1999) Diskuranslys som sociologisk metod, i Sjöberg, Katarina (red) *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Said, Edward W ([1978] 2000) *Orientalism*. Stockholm: Ordfront.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (1986). Stockholm: Nordstedts Förlag.
- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992) *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Columbia University Press.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Woodward, Kathryn (1997) Concepts of Identity and Difference, i Woodward, Kathryn (red) *Identity and Difference*. London: Sage.
- Wästerfors, David (2000/3) *Vad är en muta? Svenska affärsmäns legitimeringar och illegitimeringar av mutor i Polen och Tjeckien*. Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.
- Wästerfors, David (2001) *Att förleda och bli förledd. Om mutros emotionella aspekter hos givare, mottagare och tredje prat*. Paper vid Kriminalvetenskaplig konferens i Lund, 26-27/4 2001.
- Åkerström, Malin och Jacobsson, Katarina (2001) Projektplan Mutor och moral – gestaltningar i yrkeslivet. (Opublicerad).

Övriga källor

www.globalcorruptionreport.org (2003-05-14)

www.transparency.org (2003-05-14)

BILAGA: INTERVJUGUIDE

Följande hållpunkter och teman hade jag som stöd under intervjuer med polis och åklagare.

SAMTAL KRING KONKRETA ÄRENDEN SOM IP VARIT INVOLVERAD I

MUTOR OCH BESTICKNING SOM ÄRENDE

- Förekomst? Ovanligt? Avspeglas faktisk förekomst i anmälningarna?
- Bedömningar? Vad avgör om det ska gå vidare? Vilka beviskrav?
- I relation till andra brott? Status.
- Drivkraft för engagemang som yrkesperson?
- Typiska ”mutbrott”?
- Straffvärdet? Har detta betydelse för hur man betraktar ärendet?

MUTOR UR MORALISK SYNVINKEL

”MUTTRIADEN”

- Anmälaren? Vem? Motiv? Offer för muta/bestickning? Kön?
- Mutkolven? Skiljer sig dessa gärningsmän från den övriga skaran?
- Bestickaren?

RELATIONER TILL ANDRA:

- Polis, åklagare, EBM, tingsrätt etc. Samarbete? Olika synsätt? Konflikter?
- Massmedia. Pina eller hjälp?

ANKLAGELSER OM MUTOR OCH BESTICKNING RIKTADE MOT YRKESKÅREN

- Vad gör man med sådana anmälningar, skrivelser etc.
- Hur uppfattas de personligen? (illa berörd, tas med en klackspark)
- Vilken betydelse har sådana anklagelser för ens egen karriär: avfärdas de kollektivt?

Inom näringsliv: etikkurser, antimutpolicy. Finns liknande för rättsliga yrkeskårer?

Tips om andra insatta från rättsväsendets sida eller mål som nu går upp i rätten.